

Bu gün büyük şəhərlərdə olduğu kimi, kiçik və orta şəhərlərdə də mədəniyyətin kommersiyalaşması prosesi gedir, əhalinin ümumi mədəni səviyyəsinin azalması müşahidə olunur. Bu da teatr sənətinin orient və parametrlərinin məzmununun dəyişilməsinə, tamaşanın xüsusi istehlak məhsuluna çevrilmesinə səbəb olur.

Bazar, həmçinin teatr işinin təşkili-nin daha əvvəl sisteminin formallaşdırılması, teatrin yeni varolma mexanizmlərinə keçidi vasitəsi ilə mədəniyyəti yeniləyən faktor kimi de çıxış edir. Kiçik şəhərin tarixi təkamülü, coğrafi mövqeyi, mərkəzdən uzaqlığı özünməxsus izolyasiyaya, xüsusi mikroiqlimin formallaşdırılması səbəb olur. Bu mikroiqlim üçün bir tərefdən yeniliyə, müstəqilliye can atmaq, digər tərefdən sərənlilik, konservativlik, yeni ənənələrin gec qəbul olunması xarakterikdir. Kiçik şəhərlərdə teatrın rəqibi yoxdur (və yaxud azdır). Buna görə də kiçik şəhərin sakinləri üçün teatr çox əhəmiyyətlidir və bu faktdan maksimum yararlanmaq olar.

savadlı zümrənin nümayəndələri yox, həmçinin az savadlılar və savadsızlar da gələ, mərifət kəsb edə, zövq ala bilirdilər. Bələ olan halda, bu şəhərlərdə teatr siyasi tribunani, məktəbi, hətta müəyyən mənada, məbədi də əvəz edirdi. Ötən əsrin əvvəllerində teatr şəhərdə ictimai həyatın nəbzinin döyündüyü yeganə yer idi.

Azərbaycanın kiçik və orta şəhərlərində (Gəncə, Şəki, Lənkəran və s.) teatr müstəqil və özünəməxsus mədəniyyət faktı kimi tezahür edir və gelişirdi. Ölkənin ictimai həyatına uyğun olaraq, bu teatrlar dövrün tələblərinə, səsli sifarişlərinə cavab verməyə çalışırdı.

Teatr tarixindən məlumdur ki, kiçik və orta şəhərlərimizdə teatr paytaxt teatrlarının nailiyyətlərindən faydalamaqla yanaşı, həm də onu zənginləşdirmiştir. Teatr tarixində kiçik və orta şəhərlərdə hətta paytaxt teatrlarından daha böyük nailiyyətlərə imza atmış teatrların mövcudluğu danılmaz faktdır. Bir fakt da mübahisəyə gəlməz ki, bölgələrdə fəaliyyət göstərən teatrlar həmisi paytaxt teatrları üçün zəngin

sənət yönümünü təyin edir.

Teatr və şəhər – bu iki amilin qarşılıqlı təsirindən, bir-birini determinize etməsindən danışarken teatrin müxtəlif formaları, real və potensial publika, tamaşaçının qarvayış səviyyəsi və özəllikləri, əhalinin müxtəlif kateqoriyalarının teatrdan gözləntiləri, yerli hakimiyət organlarının teatra yanaşması, teatrin idarəetmə sistemi, teatrin fəaliyyətinin KIV-də işçiləndirilməsi, teatrin repertuar siyasəti və s. bu kimi amillər nəzərə alınmalıdır.

Yuxarıda sadaladiqlarım məsələnin nəzəri tərəfdir. Nəzəriyyədə hər şey bu qədər sade və aydın. Bəs praktikaya geləndə necə? Gelişigözel sözləri bir-birinə calayıb “ağılı-ağılı” cümlələr qura bilirikmi?

Bayraqda dediyim kimi, Azərbaycanda kiçik və orta şəhərlərdə teatrın rəqibi (müxtəlif əyləncə-oyun mərkəzləri, kinoteatrlar, sinemaklublar və s.) yoxdur. Buna görə də, əslində, yeganə istirahət və əyləncə məkanı olaraq teatrın regionlarda varlığı həm labüddür, həm də yaşamaq imkanları

yaradıcı heyətinin böyük bir qismini qeyri-peskarlar, özfəaliyyət səviyyəli aktyorlar təşkil edir.

- Azerbaycan dövlətinin etnik siyasetinin tərkib hissəsi kimi yaradılan Qusar Ləzgi Dram Teatrı və Qax rayonu Əlibəyli kəndində yerləşən Gürəy Dram Teatrlarının fəaliyyəti faktiki olaraq yalnız lokal xarakter daşıyır və dövlətin etnik siyasetinin, aksayı xalqlara olan tolerant münasibətini göstəricisi kimi çıxış edir.

- Qaçqın-Köçkün teatrları – Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı, İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı, Füzuli Dövlət Dram Teatrı, Ağdam Dövlət Dram Teatrinin bədii və texniki səviyyəsi heç bir vəchle qənaətbəxş deyil və onların milli teatr prosesine demək olar ki, təsiri yoxdur. Bu teatrlar sistemi tədbirlər vasitəsilə inkişaf etdirilərək, həmçinin ideoloji əhəmiyyət kəsb edə, Beynəlxalq teatr festivallarında Azərbaycanın ideologiyasını temsil və təbliğ edə bilər. Əks halda, bu teatrların konservasiya olunması milli teatr prosesindən ötrü daha səmərəli olar.

“Azerbaycan teatri 2009-2019-cu illərdə” 10 illik Dövlət Programı teatr sisteminde köklü deyişikliklərin edilməsini, dövlət teatrlarının çağdaş təməllər üzərində qurulmasını nəzərdə tuturdu. Mütəxəssislər tərəfindən program və programda nəzərdə tutulan islahatların daha çox cari məqsədlərə deyil, strateji niyyətlərə yönəldiyi və bu islahatların mütərəqqi xarakteri, milli teatr prosesinin inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərcəyi vurğulanır. Artıq həmin müddətin 7 ilini geridə qoymuşuq. Doğrudur, bir sira beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlər, teatr konfransları keçirildi, bir çox teatr binaları təmir olundu, ən son texniki ilə təchiz edildi. Lakin dəyişən sadəcə zahir oldu. Nəca deyərlər, “yeni hamam, köhnə tas”. Tas elə təsliyində qalmaqdadır. Teatrlar dövlətin “əlinə baxmaqdan” qurtulmayınca tas elə tas olaraq da qalacaq. Teatrlar azad olmayıncı, teatr industriyasının yenidən qurulmasına yönəlmış istənilən lokal tədbir və islahatlar öz nəticəsini verməyəcək və görülən işlər paliativ (yarımçıra) xarakterli olacaq.

Ümumiyyətlə, götürəndə, nə qədər sərt səslənsə də, deməliyəm ki, avro-patipli teatr dediyimiz bu nəmənə bir millət, bir xalq olaraq etnogenetikimizdə yoxdur, mövcud deyil. Bu, rus mədəniyyətinin süzgəcində keçib gələn bir Avropa ənənəsidir və bizim əynimizdə özümüzünküləşməyənəcən həmişə “başqasının köynəyi” təessüratını yaradacaq. Qədim Yunanıstanın məxsus, lakin hazırda Türkiyənin ərazi bütövlüyünə daxil olan Efes (200.000 nəfərlik əhalisi, 25.000 nəfərlik teatr binası), Aizonia, Pergamon (50.000 nəfərlik amfiteatr), Milet (15.000 nəfərlik teatr), Hierapolis (9500 nəfərlik), Aspendos, Knidos və s. antik yunan şəhərlərini birləşdirən ortaç cəhət burların hamisində teatr binasının olmasıdır. Baxın, təkcə Efesdə 200 min əhalisi yaşıdığı halda, orada 25 min nəfərlik tutumu olan teatr tikilib. Bu o deməkdir ki, bir tamaşanı 4 dəfə oynasayırlar, şəhər əhalisinin o tamaşanı görməyən bir nəfəri də qalmayacaqdı. Teatrların rühunda, genində, canında, qanında hiss edən bir toplumda belə nümunələrin sayı istənilən qədərdir.

Azerbaycan şəhərlərinin tarixini araşdıranda isə ən qədim teatr binasının 133 yaşı ola bilərdi. Amma 1883-cü ildə inşa olunan “Tağıyev binası” kimi tanınan ilk teatr binası səökülüb, yerində indiki Musiqili teatrın binası tikilib. Yəni deməyim odur ki, Azərbaycanda teatrın qədim tarixi ənənələri olub, ancaq o teatr bildiyimiz italyan qutusunda deyil, meydanlarda, küçələrdə baş verib. Mənə görə, teatrın yaşamasının, bir mədəniyyət faktı kimi mövcud olmağının yeganə yolu onu ber-bəzəklə binalardan “xilas edib” yenidən meydənlərə buraxmaqdır. O meydənlər, küçələrdə teatr hansısa bir formada nefəs almağın və özünə qayıtmağın yolunu mütləq tapacaq. Orada ne baş verəcəsə, üzvi şəkildə baş verəcək və üzvi şəkildə baş verən istənilən teatr olayı özünün məntiqi axarını mütləq tapacaq və yeri tutacaq.

■ Kənul Əliyeva
teatrşunas

Milli Teatr Günündə bölgə teatrlarına paytaxtdan bir nəzər

Hər bir teatrın yaradıcı fəaliyyətinin sistemli analizi göstəri ki, istənilən teatrın necəliyi yarandığı və formallaşlığı məkanın - şəhərin, yaxud əyalətin sosial və mədəni mühiti ilə bila vasitə əlaqəlidir. Kiçik və orta şəhərlərdə teatr prosesini şəhərin konkret sosio-kulturoloji portretini fonunda araşdırmaq lazımlı gəlir. Çünkü belə teatrların simasına xas olan fərdi xüsusiyyətlər şəhərin diktəsi ilə yaranır. Teatr, heç şəkisiz, şəhərin mədəni həyatının ayrılmaz tərkib hissəsidir, hətta bəzi şəhərlərdə bu mədəni həyatın özəyi yidir. Ötən əsrin əvvəllerində teatr şəhər əhalisinin toplaşlığı, müxtəlif qəsəbə və məhəllələrdən gəlmiş insanların qaynayıb-qarışlığı özünməxsus bir klub funksiyasını yerinə yetiridi. Teatr sənət növü, əyləncə yeri, (kimlər üçünse məktəb) olmaqla yanaşı, həm də ünsiyyət vasitəsi, ünsiyyət məkanı, ünsiyyət bəhanəsi qismində çıxış edirdi. Teatr pyes qəhrəmanları ilə, sevimli aktyorlarla, tanışlarla və yadlarla aktiv ünsiyyət yeri idi. Teatr maarifçiliyin xüsusi forması idi. Teatr elə bir maarifçilik növü idi ki, kitabxanalarдан da, mühazirələrdən də, qəzet və jurnallardan da daha çox, daha səmimi, daha güclü təsir göstərirdi. Axi, teatra şəhər əhlinin daha çox qismi - ancaq

kadr potensialının yetişdiyi məkandır. Söyügedən şəhərlərdəki teatr prosesini öyrənərkən bu teatrlar vahid Azərbaycan teatr prosesi kontekstində araşdırımlı, eyni zamanda kiçik və orta şəhərlərdə mövcud olan hər bir teatrın özəl xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Teatr şəhərin yaradıcılıq həyatının vacib təzahürlerindəndir. Teatr hər hansı bir şəhərin digər şəhərlər arasında mövqeyini təyin və nümayiş etdirən faktorlardandır. O, şəhər mədəniyyətinin variantlarından biridir. Teatr şəhərin həm maddi, həm də mənəvi mədəniyyətində ifadəsini tapan dialoq formasıdır. Teatr şəhərlər şəhər əhalisinin dialoqudur, şəhərin öz əhalisi ilə danişlığı dildir. Təsadüfi deyil ki, kiçik və orta şəhərlərdə teatr müxtəlif təbəbatlırlar, fərqli zövqlərə, gözləntilərə malik şəhər publikası kontekstində fəaliyyət göstərir və beləliklə də, müəyyən mənada, sosial statusuna, sənət düşüncəsinə, bədii zövqünə, siyasi mövqeyinə görə fərqli olan, bu və ya digər submədəniyyətə məxsus insanları vahid məkanda birləşdirir. Əslində, şəhər içərə müxtəlif submədəniyyətlərə malik insanlardan ibarət publika da öz növbəsində teatrın sosial obrazını, bədii-estetik silqətini,

böyükdür. Bu, nəzəriyyədə olduqca maraqlı səslənir və daha cəlbedici görünür. Lakin baxaq mövcud, real mənzərə necədir: həmkarlarının araşdırımları və özümün şəxsi müşahidələrim, təbii ki, mövcud faktlar da onu deməye əsas verir ki, Azərbaycanda kiçik və orta şəhərlərdə teatr əsasən formal müstəvilde mövcuddur. Çünkü regionlarda teatr “yuxarıdan inqilab” nəticəsində, sovet rejiminin diktəsi ilə yaranıb. Ona görə də, dövlətin mədəniyyət siyasetinin bir qolu kimi məcburi şəkildə saxlanılır. Dövlət bu və bu tipli fəaliyyət strukturlarını “ideoloji maşın” kimi qorumaqdır. Maraqlı idir və o vaxt teatrlar bu funksiyani da “layiqinçə” yerinə yetiridi. Lakin baxaq bu gün kiçik və orta şəhərlərdə fəaliyyət göstərən teatrlar hansı funksiyani yerinə yetirirlər: maarifçi, əyləncə, ideoloji? Demək olar ki, heç birini...

Bölgə teatrları paytaxt teatrlarından və bir-birindən köklü suretdə fərqlənir. Kiçik və orta şəhərlərdəki teatrlarımızın mövcud durumu belədir:

- Bölgə teatrlarımız vahid bir sistemindən tərkib hissəsi deyil, onların çoxunu bir-birinin və paytaxt teatrlarının fəaliyyətindən xəbəri yoxdur.

- Bölgə teatrlarına gənc kadrlar gelmir. Bu səbəbdən də teatrların

TEATR

11